
Várady Szabolcs

F. G.

A Modern Pimpernelben Leslie Howard:
az egyetemen, először, '65-ben
ilyennek láttalak.

Aztán feltűnt, hogy úgy tartod karod,
mintha egy köteg láthatatlan könyvet
vinnél hónod alatt.

Amin túladtál, mert sehogy se fért már,
egyőtől egyig megvetted újra később
vagy inkább hamarabb.

A szobád: dzsungel. Könyv- és lemezerdő.
Ritkán beszélünk. Társak, nem munkatársak,
és te a munka vagy.

Két hét a nyár. Ülünk a teraszon.
Éjfél is elmúlt. Dideregni kezd,
aki marad.

Korán indultál mindenhova mindig.
Én azt hittem, még rengeteg időnk van.
Neked lett igazad.

„Elvesztettem életem tanúját,
ezután hanyagabbul fogok élni”
(Plinius, a fiatalabb).

Milyen szép! De nem mondhatom utána.
Én a szemedből olvastam ki, eddig,
hogy életem hanyag.

Nem szóltál. Halálod rám kiabál: Javulj meg!
Nyitott kapu az élő. A halott:
rám kattánólak.

Ne keressenem – ezt mondod? – kulcsodat.

6 $(\bullet = 128)$

lunga

fff *ord* *ffff* *lunga*

fff *ord* *ffff* *lunga*

fff *ffff*

9 „La Campana dei morti” $(\bullet = 54)$

mp *pizz* *arco sul pont* *ord* *mp*

ppp *arco sul pont*

mp *pizz* *arco sul pont* *ppp*

mp *ppp*

11 $(\bullet = 56)$

pppp *sord.* *calando* *pizz* *arco* *ppp* *pppp*

pppp *sord.* *ord* *col legno* *arco* *p* *ppp*

flautato dolce *ord* *sord.* *ord* *col legno* *pp* *ppp*

pp *ppp* *ppp* *pp* *ppp*

Kornis Mihály

A RAVATALNÁL

Barátaim,

egy igaz és rendíthetetlenül becsületes embert temetek, temetünk. Olyan volt ő, amilyennek kisgyermekként szeretnénk, álmodjuk a barátunkat: komoly, tiszta, állhatos, dolgoz. Akire lehet számítani. Aki nem csap be. De nem is hízeleg. Hű. Jó.

És mindent tud.

Ilyen ember nincsen sok a földön.

Géza ugyanúgy nyitott nekem kaput 35 éven át – komor, de várakozásteli arccal. Tudtam, csakis azért enged be, mert úgy ítéli, van bennem egy író. Különben nem érne rá. De aki alkot, aki komolyan játszik, mint ő – az Géza számára annyira fontos volt, mint a szerzeteseknek az Isten. Nem a személy, neki a művészet volt fontos, pontosabban szólva a szépség és az igazság, ami a művészetben egy. Úgy tisztelte ezt a minőséget, ahogyan körülöttem senki. Tudta, mi az, pontosabban tudta, hogyan van és miként hívható közénk az igazság. Megvolt hozzá a varázsfuvalója. Azután az élet megtanította volna neki azt is, hogy szépség és igazság nem minden, létezik értéktelen is, vigasztalanul silány, unalmasan és folyamatosan gyarló.

Cherubin kijátszható.

Ennek a káprázatosan okos, érzékeny, egyszersmind mindenféle mimézisért rajongó, a szó legszebb értelmében rajongásra született léleknek a gonoszról való hétköznapi tudás feldolgozhatatlan volt, bevehetetlen, megemészthetetlen. Nem szeretett Dosztojevszkijt olvasni.

Fodor Géza tündérien játékos és bájos kedéllyel született. Nem véletlenül Mozartról írta nagy könyvét. A későbbi, keserű mosolyú, felhős homlokú, megtört férfi azonban – akinek, mellesleg, csodálatos szemei voltak, annyira, hogy akire ő először oda-pillantott, az mindjárt gyors számvetésre kényszerült önmaga vonatkozásában, persze csak akkor, ha érdemes volt erre a pillantásra, ha felért addig, hogy a jelentését értse – mint néző, mint műélvező nemcsak hogy boldog volt nap mint nap és egy életen át, tudniillik az olvasásban, az írásban és főként a zenehallgatásban, de szenvedélyesen az volt, a lankadatlan szorgalmasságig boldog.

Nagy néző, csodálatos olvasó és ihletett hallgató száll a sírba itt. Oly könnyecsepp-tiszta szenvedéllyel beszélt s írt egy-egy műről, amivel épp foglalkozott, vagy amit éléje tettünk, hogy attól könnyű lett a nehéz, megnyíltak szemeink. Nem fájt, amit mondott, ha metsző volt is, gyógyulás volt e metszésben; a műveinkkel, a figuráinkkal való fenomenálisan pontos azonosulása is jólesett. Empatikus zseni volt. Shakespeare-hez hasonlóan magáról ő se beszélt másképp, csakis műveken át. Csakhogy ő másoknak, többnyire klasszikusoknak a művei elemzésén keresztül közölte magáról azt, amit el akart mondani.

Szemérmes barát volt, de hazugságoktól ment és épp azért kérlelhetetlenül szigorú, mert a naivitásig elfogulatlan. Egy gyermek elemi rácsodálkozása, illetve felháborodása volt az övé, valami egészen kivételes elemzőkészség, erő és jóindulat szolgálataiban. Legjobb barátjától, Várady Szabolcstól, de az édesanyjától is hallottam, hogy amikor úgy négyéves kora tájt először járt az Állatkertben, végre-végre az elefántok ketrecéhez érve, vagyis rohanva – megtorpant, az öreg elefántra bámult, aztán illedelmesen meghajolt, és így szól: – Kezitsókolom.

Ezt nevezem én esztétának. Ezt nevezem embernek.

Petrítől, testvérszerű, gyermekkori barátjától tanultam meg pályám kezdetén, hogy az ember úgy viszi el a még nem egészen kész művét Fodor Gézához, ahogyan az egyetlen lehetséges orvoshoz és bíróhoz és paphoz megyünk a vétünkkel, hogy tovább tudjunk élni. És ő megmondja, mert meg tudja mondani, ahhoz mit kéne tennünk. Az egyetlen volt az életben, aki meg tudta mondani nekem, határozottan és konkrétan, hogy egy-egy jelenetem vagy szövegem mettől meddig rossz, miért az, és hogyan lehetne jó. Hol kell belenyúlni, és mihez tilos. Mert neki íróagya is volt, és színészagya is volt, de elsősorban zenész volt. És filozófus. És tanár.

Fodor Géza maga volt a tudás. A részvét, az empátia. A kultúra. Azok a dolgok, amik mostanában szenvednek vereséget és tapostatnak a sárba körülöttünk, még benne utoljára, aranykori teljességükben álltak együtt. Elképesztően széles műveltségű embert temetünk itt. Tiszta fejt és forró szívűt, gyémántkemény kritikust, Bjelinszkij mellé bátran állíthatót. Hatása a magyar zenei és színházi életre átfogó és elementáris. Aki akarta, az mind megtalálta. Kérlelhetetlen, még tehetségünkkel is megvesztegethetetlen mércénket vesztítjük el most, másfelől az egyetlen megbízható támaszt. Az ingyeneset, de roppant szigorút. Senki ebben az életben sem Petrivel, sem velem olyan lángoló szemekkel, annyi megsemmisítő gúnnyal, az elemi felháborodástól reszketve nem beszélt, mint Géza, amikor nem magunkhoz méltóan éltünk vagy írtunk – de gondolom, így történt ez a különféle színházakban Zsámbékival, Ascherral, Gothárral, Spiróval, Jelessel és mindazokkal, akik fontosak voltak a számára: megkaptuk tőle a magunkét.

Köszönjük. Ez most nem lesz már.

Ekkora segítséget, barátaim, ne reméljünk többé. Fodor Géza figyelme, szeretete tette Petri Györgyöt azzá, aki a költészetben lett és lesz minden korokon át, és engemet is magammá, írni tudó íróvá, drámaíróvá, magával meg nem alkuvo figurává lassacsán ő emelt. Sokan köszönhetünk neki és mindannyian meg nem köszönhetően nagy dolgokat. Elhunytával az élet hatalmasat hűlt. És Magyarország még mindig nem tudja, ki voltál. Gézukám, meghaltál. De énbennem itt vagy. Sokunkban itt leszel. Nem engedhetjük meg magunknak a luxust, hogy ne légy. Aludj, jó mag, aludj. Jön a tél.

Bacsó Béla

FODOR GÉZÁRA EMLÉKEZVE

Az emlékezés rá nem lehet teatrális, Fodor Géza nem tűrte a túlburjánzót, a talmit, olykor még a barokk zene is terhére volt, amikor belépett közös szobánkba a tanszéken, de aztán meghallotta benne a zenét felépítő finom összetartó elemeket, mintegy fegyelmezte magát a barokkra. Géza az évek multával egyre jobban visszahúzódott magába – paradox módon –, így annál inkább jelen volt. A testi és szellemi jelenlét növekvő különbsége az utóbbi javára mutatta meg, hogy mind erőteljesebben fogta körül az a *gyűrű*, amelyről Fischer-Dieskau énekelt a Goethe-verset megzenésítő Schubert-dalban (GRENZEN DER MENSCHHEIT), arról a *gyűrűről*, amely *határol, és végtelen lán-*

ba rendezí az emberi létezést. Az emberi létezés, mely nem fogható az istenekéhez, emelkedésében és hirtelen zuhanásában más, mint az örök áramlás isteni nyugalma – „Uns hebt die Welle, / Verschlingt die Welle, / Und wir versinken”.

Az ember létezése ez a fent és lent, a még és a már nem *elementáris* mozgása, az *Elmerülő* körül ott állnak azok, kik szerették és tisztelték, azok, akik a *láncolatba fogva* most is látják az emelkedés és süllyedés emberi csodáját, és megőrzik ennek az egyedi életnek rendkívüliségét.

Igen, azt mondom, csoda, hiszen Fodor Géza élete emelkedés és süllyedés mozgásában is teljes volt, amennyire egy ember élete egyáltalán teljes lehet – mert bármilyen tragikus és nem várt volt eltávozás, egy *teljes élet* rajzolódik ki előttünk.

„*O Herr, gib dem seinen eignen Tod. / Das Sterben, das aus jenem Leben geht, / darin er Liebe hatte, Sinn und Not*” – írta Rilke, az a költő, aki Fodor Géza számára is az volt. A bűcsű pillanata, az élet hirtelen lezárulása mutatta meg, hogy *halála saját halál, mert élete ínség, vágy és értelem közepette* született, amely lezárultával még világosabban mutatja ennek az életnek értelmét, irányultságát és a nem szűnő feszült igényét arra, ami túl volt a pusztá létezésen.

Emlékezünk Rád!

Kántor Péter

A LA RECHERCHE DES BELLES VACANCES

Fodor Géza emlékére

Hogy juthatott ilyesmi az eszedbe?
Asztalt bontani ilyen kurtán – örökre,
ahogy lecsap heves kamaszok ökle!...
Még ha volt is rá biztos jó okod...
Csak úgy felállsz és elmész, mint egy idegen,
és többé nem ülhetünk soha együtt
annál az asztalnál, Szigligeten.
Nem igazság, hogy soha! Tudom én:
egy-két év kihagyható; kihagytuk ezt is, újra,
de hogy végleg – az nagyon durva.
Hogy nem ülünk ki többé a teraszra együtt,
hogy a napot újsággal a kezünkbe kezdjük.
Ott várnak ránk azok a fehér kerti székek!
Az Aranypatkóba is felmennénk. Hát nem érted?
Vagy csak át a téren, a cukrászdába ismét,
egy kávéra vagy egy fagyalatra, mint rég;
sütne a nap, de minket árnyék védne.
Rendelnél egy alkoholmentes sört. Vagy kettőt.
Vagy egy fagyalatkelyhet. Miért ne?

Nyár van; engedd el magad! 'A' menü,
és holnap mákos tészta lesz ebédre!
Ingben mindig, sose trikóban. Az másik utca.
De ott az irodalom, a zene, a színház –
az éhes elme fénylő, tarka cucca.
Hol vagyunk most? Épp melyik operában?
Nyurga füst kanyarog, száll,
kibomlik; felszívódik a tájban.
Hűlő idő, miközben a nyár tombol.
Még beszélgethetnénk egy kicsit Csehovról.
Vagy Muszorgszkijról. Kora este lenne,
az élet közel jönne, messze menne.
Miből lett elegend? Milyen sokadból?
Alvadt vérröggént mi állt utadba?
Nem beszéltél soha magadról,
csak más fák leveleire mutatva.
Hogy robbantál azon a Schubert-esten!
Vad szenvedéllyel hamis szenvedélyre,
lecsaptál arra a híres énekesre,
aki a Winterreisét énekelte félre.
Hallgasd meg egyszer Julius Patzakkal!
Ő volt a legjobb. Nem mondtam soha?
Bár voltak mások is... No és a zongora...
Vagy már elfelejtetted volna tényleg?
Mindjárt kezdődik az új sorozat, a bérlet
az Akadémián; azt ki ne hagyjuk!... –
De fenn az oldalerkélyen, a második sorban,
az Évi mellett, ott lesz majd az a nagy lyuk.

Esterházy Péter

ZSUGORODIK

A minap hirtelen fölindulásból Büchnert kívántam olvasni, lapozgatva a kötetet váratlanul ezt látom: Jegyzetek (Fodor Géza). Ezt, ezt a megjelenési formát valahogy jellemzőnek tartom rá. Vagy csak a kapcsolatunkra? Nem jelent meg, nem ott volt (tartózkodott), inkább mindig fölbukkant, csöndesen, váratlanul, de mintha okkal. Akkor is így, ha mint a Kamrában, munkaköri kötelessége volt (legalábbis azt hiszem) a jelenlét, vagy Szigligeten, ahol már előzőleg láthattam a vendégek listáján. Ez a két hely volt találkozásaink kiszámítható színtere – és olykor a város.

A város mint olyan. Ő is úgy tudott *menni* az utcákon, hogy azt gondolhattam, amit egyszer Kurtággal kapcsolatban: jót tesz egy városnak, ha benne *egy ilyen* mászkál. Nem sétált, nem flanírozott, flangálni semmiképp, de nem is látszott, hogy volna célja a moz-

gásának. Egyszer, ahogy jöttem föl a metróállomásból a lépcsőkön – akkor ott tehát én voltam az, aki fölbukkant –, szinte belebotlottam vagy nekiütöttem. Oh, hát te vagy az?, mondta, mintha egy régi (nem nagyon régi) regényből szólna. És mosolygott. Erre emlékszem leginkább, a mosolyára. Azt hiszem, sokféleképpen lehetett ezt látni, akár védekezésnek is, álarcnak, elegáns udvariasságnak; egy kicsi személytelenséget, vagyis úriemberséget én is észleltem, de még inkább örömet. Lehet persze, hogy csupán a sajátomat láttam az ő arcán viszont.

Az írók sorozatát a Kamrában nagyon jól kitalálta, bármelyikünk úgy mehet oda, mintha haza (a hazai pálya előnyével), és nem kell (nagyon) aggódnia, hogy lesz-e közönség: a Kamra, épp őáltala, olyan hely lett – hát amely biztosít valamit, ahogy a költő mondja (többen is): szavatul a lady biztosságáért. A felolvasások után rituálisan bejött az öltözőbe, bólintott, örült, ez még hozzátartozott az estéhez.

Évek óta akartam vele beszélni, inkább beszélgetni az operáról, majd uzurpállak, mondtam neki mindig.

A metróállomás kijáratában sokáig álltunk, piszkos kora tavasz volt, szikrázóan süttött a nap. Csak hunyorogtam, ő se mondott semmit, én se. Jólesett így ott állni, olyan volt, mintha nagyon ismernénk egymást, mintha barátok volnánk, akiknek nem kell társalogniuk, nem kell a társalgás segítségével elérni addig, ahol már beszélni is lehet.

Pedig alig ismertem.

A Büchner-kötet 1982-ben jelent meg, 36 forintba került, múlik az idő, nem, zsu-gorodik a zsu-gori idő, felelős szerkesztő: Várady Szabolcs.

Nagy András

TÉL ÉS KÉSŐ NYÁR

Hogy mekkorát *húlt a világ*,* most már pontosan érzem, ahogy kinézek a havas kertbe, pedig csak november van, még annak sincs vége; viharos szél fúj, kavarja a nagyon korai havat, és borzongva kell megbékélni azzal, hogy hideg következik, hirtelen, váratlanul és valamiként már végleg.

Nyár volt, amikor legutoljára találkoztunk, forró és fülledt nyár, Géza átsétált a munkahelyemre, ahol éppen ügyeletes voltam, a titkárság beszélgetésekre alkalmatlan székeken ülve kávéztunk, s a kényelmetlenséget tetézte, hogy felújítás zajlott ekkor az Áldásy-palotában: fúrás, vésés, kalapálás zaja adta beszélgetésünk háttérét, rendszertelen áramkimaradásokkal; a be- és kiút pedig törmelék, bútorok, ládák közötti labirintussá változott.

Hogy „mindig így lesz ezután”, az az építkezést illető szabadkozásom gyenge poénjából azóta metafizikai ténnyé változott – Fodor Géza nem jön többé a Színházi Inté-

* Kornis Mihály búcsúztatójából.

zetbe, nem ül le, nem kávézik, szelíd és bölcs szarkazmusával végleg hiányzik a Krisztinavárosból, a nyárból, télből; ebből a feltartóztathatatlanul közeledő jövőből.

Mert éppen arról beszéltünk július végén: egy tudományos műhely tervéről, a színház története, elmélete és esztétikája számára, aminek létrehozására végre esélyt ígért egy – akár szándéknyilatkozatként is olvasható – hivatalos levél. Egy efféle műhely sürgős szükségességét néhány héttel korábban Géza fejtette ki – szinte csak „mellékesen” – egy könyvbemutatón a Károlyi-palotában, végigtekintve színházelméletünk és -történetünk cifra nyomorúságán. Fontos és heroikus kísérletek felvillantásával a gondolkodás különféle kereteinek kialakítása számára, és rendre bekövetkező, a maguk módján hasonlóan fontos és emlékezetes kudarcokkal azután. Hogy ez ne legyen mindig így ezután, ezért kerestem meg előbb levelemmel, majd telefonon – és erről szólt nyáron a beszélgetésünk.

De előbb Gorkij BARBÁROK-ját kérte kölcsön a könyvtárunkból, oroszul és lehetőleg a frissen gondozott szöveget, mert a próbák a Katona József Színházban nyár végén már elkezdődnek, s a fordítást ellenőrizni akarja. Újra kell tehát olvasnia az eredetit – és az a néhány mondat, ami a keresgélés során elhangzott Gorkijról, drámáról, kiadásról, mind színház-történeti súlyú volt, nem tudott másként fogalmazni, nyilván. Ha nem lettem volna olyan elszánt a tervezett szellemi műhely esélyét illetően, akkor könnyen a szovjet-orosz színház-történetről szólt volna ez a beszélgetésünk, no meg a mögötte rejülő eszmetörténeti dilemmákról, és míg azóta is fáj a szívem, hogy nem arról szólt, ugyanakkor az átépítés és tervezés hangos és sürgető jövő ideje mégiscsak minden moshóságot legitimált.

Rövid ujjú ingben, szandálban, nagy aktatáskával a lábánál ült a kényelmetlen fotelben, odakint, a forró Krisztina körúton rendre elszirénázott egy-egy mentőautó, nagy volt a hőség. Megfontoltan, pontosan és persze ironikusan fogalmazott, arról a szellemi állapotról, amibe kerültünk, mind a színházelméleti, mind a -történeti gondolkodás komoly és sűrűsödő gondjai miatt: jelentős és jelentéktelen kísérletek nem teremtettek folytatható hagyományt, elveszett a kapcsolat a legfontosabb külföldi műhelyekkel és gondolkodókkal, lassan már a hiánya sem lesz érzékelhető. Pontos és kesernyés diagnózisát mégis valamiféle örömmel tudtam hallani, abban a hitben, hogy ezentúl rendszeressé válhatnak efféle beszélgetéseink: hogy közös töprengésünk fontos történetbe épülhet ebben az átépülő intézetben, és akkor lassanként mégis lesz remény. A történet és elmélet számára fontos remény, amelynek szerepe lehet a színházak számára, hiszen mindebből végső soron a művészet új értelmet, erőt és energiát nyerhet – és mindaz átragyoghat, ami még színház: szenvedélybetegség, társadalomrajz, rítus, szórakozás, kaland. Egyebek mellett.

És itt ez a váratlan, korai tél, és már tudom: nem lehet. Remény persze nyilván létezik, *de nem a mi számunkra.*

Talán azért maradt olyannyira emlékezetes az a nyári nap, mert egyébként ritka, bár sokféle dialógusunk alaphangját többnyire Géza sokat próbált rezignációja, bölcs pesszimizmusa adta meg: könyvről, előadásról, színházról, történelemről; s mintha ez került volna más fénybe azon a szerda délutánon. Óvatosan persze, de mégis, szinte kézzelfoghatóan, ahogy búcsúkézfogásunk előtt hozzátette, hogy neki megvan a szükséges tudományos fokozata, s így a velünk szemben támasztott banális, de nélkülözhetetlen hivatalos feltételeknek is megfelel. S a kézzel szorítást úgy őriztem a tenyeremben, mint annak zálogát, hogy a műhely létrehozását *mind formai, mind tartalmi feltételek teljesülése nyomán kezdeményezhetjük* végre; lekísértem a homályos „cselédlépcsőn”,

keresztül a feldúlt udvaron át, majd néztem, ahogy távolodik a forró, július végi Krisztina körúton.

Odafent azután, a titkársági íróasztalnál gyorsan rögzítenem kellett mindazt, ami az imént elhangzott: alapkutatásról beszélt, forráskiadásról és nélkülözhetetlen – tehát megíratandó – monográfiákról, a magyar színház történet legfontosabb alakjainak széles körű dokumentálásáról, életútinterjúkról és könyvsorozatokról, külföldi példákra és hazai kezdeményezésekre, honlapokról és könyvkiadókról, felkérhető szakemberekről és elmerülő hagyatékokról s a mögötte felrajzolódó egységes koncepcióról és sokféle módszerről. Mi maradt ki? Bámultam kifelé az ablakon: képkeregető, biciklibolt, Püski-könyvkereskedés, T-Com-reklám, s azon ámultam, hogy mindezt azonnal olyan összefüggések közé helyezte és ezzel olyan közegbe ágyazta Géza, kávézva és a vésés hangjai között, hogy szinte már csak le kellett fordítani diszciplínákra, tárgykörökre, témákra, kutatási tervekre, emberekre, helyekre, időre – és persze pénzre. És akkor végre valami nagyon fontos kezdődhet el, az egyetemes magyar művészettörténet számára is, s hogy nagyon fontos, azt elsősorban onnan lehetett tudni, hogy Géza végiggondolta, eljött, és végigmondta.

*

Ekkor is, itt is el kellett nyomnom azonban azt a vissza-visszatérő lelkifurdalást, ami találkozásaink során csaknem mindig hatalmába kerített. Most a közös terv, a káprázatos feladat fölébe kerekedett, míg máskor, ha fontos tanácskérésről, aktuális felkérésről vagy csak saját művemről volt szó, mindig hatalmába kerített az a nyugtalanság, hogy ezzel valami sokkal lényegesebbtől és maradandóbbtól rabolom el Gézát, hogy az ő nagy tehetsége most kedvessége és készsége túsza lesz, és merő önzésből is hagyynom kellene, hogy azzal foglalkozzon, ami éppen és elsősorban a fejében jár. Mert valahogy mindenben átizzott a lényegre irányított mélyeséges és átható figyelme, amihez képest az aktuális teendő csak „akcidencia” volt, mulandó és letudható, aminek nyomán – ritkán: révén – visszatérhet a legfontosabb kérdésekhez. Féltem tehát, hogy én is részese leszek annak, hogy Géza elmerül ezekben a mindig napinak tűnő feladatokban, s elragadjuk őt attól, amit voltaképpen létre kellene hoznia: a hatalmas áttekinthetőségtől, az orientáló jelentőségű alpművektől, amelyek mind már a tollában vannak, s amiket senki más nem írt meg nekünk ezekben az elmúlt évtizedekben. Színházelmélet-történet. A Mozart-operák morfológiája. A dramaturgia alapvonalai. És a sor rettenetesen hosszan folytatható, akár több életműre is elegendő lenne – kortárs színházaktól kezdődően irodalmi jelenségekig, a legaktuálisabb esztétikai dilemmáktól a legarchaikusabb művészbölcséleti kérdésekig, keresztül zenén, képzőművészen, esztétikán. És nem csak a témák lennének elegendőek életművek sorozatára, de minden dialógus tanulsága az volt, hogy nem pusztán a tudása van meg hozzá, de az olvasottságon, áttekinthetesen túl a nélkülözhetetlen képzelőerő is, hogy végre már csak le kellene ülnie az íróasztalához, kikapcsolni a telefont, letudni a kötelezettségeket, hogy nekilásson.

Lehet, hogy a kötelezettségek tudták le végül őt? Mert hát hol vannak ezek a nagy, átfogó művek? Igen, persze, pontos körvonalaikban ott vannak a káprázatos tanulmányorozatokban: ott a *Muzsikában*, a *Holmiban*, a *Magyar Zenében*, a *Színház* valamikori elméleti szemelvénygyűjteményének bevezetőiben, ott a kritikákban és főként a tanulmánykötetekben, csak megfelelően célratörő empátiával kell olvasni őket. De hát ugyanúgy ott vannak-e, mint a polcra leemelhető, felüthető, vissza-visszalapozható könyvekben? Jaj, dehogyan. Erre nincs vigasz, legalábbis ilyen könnyű nincs.

Csak nehéz van. S a nehéz vigasz nyilván Gézához méltó, bár a lelkifurdalást nem csillapítja, és persze a hiányérzetet sem. Lukács „óvodájában” – ahonnan valaha ő is elindult – nyilván még nem volt kétséges, hogy a szellemi helymeghatározás legfontosabb eszköze mégiscsak az a mű, aminek koherens, átfogó, jelentős sorozatát létrehozta az – akkor már kissé megrendült karizmájú – mester: az *Öreg* ESZTÉTIKÁ-ja és ONTOLÓGIÁ-ja éppúgy erről szólt, mint az egykori példaszerű tévedések is, A FIATAL HEGELTŐL AKÁR AZ ÉSZ TRÓNFOSZTÁSÁ-ig és tovább. A Lukács-iskola „padjaiban” többnyire még megszülettek ezek a művek, és ha olykor homályosabban vagy fényesebben is – a mesterhez illő tévedésekkel együtt –, de megmutatkozott bennük ez a szellemi igény; de az „óvoda”? Amelynek tagjai számára még az a kegyelmi pillanat is elkövetkezett, hogy örökölt és szerzett dogmáiktól való szabadulásuk újabb horizontokat tárt fel, majd a „világrend” megrendülése még további dimenziókat kínált a szellem kalandozása számára is; hogy szinte történetfilozófiai segítséget kínált maga a történelem. És ezt senki nem láthatta pontosabban, mint éppen ennek az egykor egymás közeléből indult nemzedéknek a tagjai, akik szellemi teremtőerejük legáldottabb szakaszában érzékelték, hogy a szemléleti horizont éppúgy tágul, mint ahogy átrajzolódnak a változtathatatlanak hitt határok, nem csak országok között, de műfajoktól metodikákig, diszciplínáktól stílusirányzatokig és vissza; és nem utolsósorban saját működésük által is.

De hát itt a múlt idő még igencsak – most éppen: tragikusan – korai, hiszen ez a nemzedék nem csak jelen van, de műveik talán éppen most íródnak, megjelennek, sőt: akár klasszikussá érlelődhetnek, és erre is van példa, esztétikától politológiáig, nem egy. És éppen ezek az évek, túl a hatvanon, esélyt adhatnak erre a klasszicizálódásra; csak már Géza számára nem. Akitől rengeteget lehetett volna várni, és valahogy ez a várakozás minden alkalommal újabb és újabb érveket kapott, és csak lassan erősödött a nyugtalanság: végül létrejönnek-e.

Meg persze cáfolatokat is kapott. Pontosabban valamiféle „ráébresztést” a dolgok valódi jelentőségére, s effélében Géza ismét mesteri volt; vérbeli pedagógus. Hiszen ott ült már, megrendítően fiatalon a Katona József Színház egykori tablóján, szélül és szerényen, ha jól emlékszem, már szakállasan – és hát mindaz, ami annak a színháznak a negyedszázadából órá jutott, vajon nem életmű-e önmagában? „A Katona” mégiscsak átrajzolta a magyar színház történetét, és megmutatta a világnak, miféle esély bontakozhatott ki itt – lehetett volna nélküle? És vajon az, ami a *Holmi* által történt és történik szellemben, irodalomban, kritikában, nem kínál-e hasonló vigaszt – és ezeken a hasábokon legyen elég is ennyi. A Színművészeti Főiskola szemináriumi termeiben nem alakította-e elementárisan a színház történetét, mégpedig jövő idejűen, és ennek a jövőnek még éppen nincs vége? A Bölcsészkaron nem vált-e részévé mindaz, amit mondott, tett vagy akár ahogy hallgatott, a magyar és egyetemes művészetelméleti gondolkodásnak, s nem csak a tantermekben, de szakmai vitákon, folyosói dialógusokban és doktori védéseken, ahol egy-egy opponensi véleménye olykor egy kismonográfiával ért fel? Klasszikus vagy csak fontos szövegek gondozásával, kontrollfordításával, elemzésével, szerkesztésével nem segítette-e nemzedékek sorának a források megközelítésében? Operakritikái és színházi, irodalmi tanulmányai nem láttak-e el hatalmas feladatokat az értelmezésben, analízisben, közvetítésben – különféle fórumokon és formákban, de mindig mesterien? Nem fordult-e tisztázó szándékkal és az újragondolás merész igényével a közelmúlt története felé a Kamra hideglelés dokumentum-előadásában? És az a rengeteg beszélgetés, vita, szakmai találkozók és színházi büfékben, a Kosciuszko utcában és tanári szobákban, ahol olyan szerényen és

csaknem feltétlenül állt rendelkezésünkre, nem szívárgott-e át mindabba, ami teremtés, reflexió, szellem – rengeteg hajszáléren keresztül? Hogyan lehetne szó „torzóról”? Nem teljesebb-e az efféle életbe burkolt szellem a maga megnyilatkozásának ezernyi alakjával, mint egy félméternyi vaskos könyv valamelyik polc F betűjénél? Nem volt-e nagyobb bölcsesség és kifinomultabb érzék abban, amit kényszernek és a kedvességének való kiszolgáltatottságnak érezhettünk – és persze nem kevés rezignáció: hogy végül még „műfaj-e” a könyv? Mindaz, amiben megnyilatkozott, beszélt, értelt, hatott, közvetített, nem volt-e frappánsabb és érvényesebb, mint régmúlt idők kötetekben épülő életművei? Legalább ennek ne szóljon a gyász, ha már a torzóban maradt élet másféle remekművei létrejöhetnek – a mi lelkünk rajta, hogy ebből nem tudtuk megformálni saját világunk tágas horizontját.

*

Milyen fanyar fintorral tekintene ezekre az őt elsirató mondatokra. Nála jobban senki nem érzekelte a zavart fennkölttség és ügyetlen pátosz üres görcseit, s egyetlen kérdéssel vissza tudta zökkenteni a retorikus kalandozásokat a mögöttük sejthető jelentés pályáira: hogy végül is miről van szó? Arról, hogy elveszett az a feltétlen autoritás, aminek az ő hallgatag és mégis érzékelhetően súlyos jelenléte a záloga volt, annak pusztá tudata, hogy itt van, figyel, szól – és mindegyiket lényegien. Nézőtéren, egyetemi órán, tanácskozásokon, bárhol. Bár nem volt „apafigura” – így meg lehetett úszni valamiként a vele szemben vívandó generációs „osztályharcot” –, de hogy már nem látom soha idősen, még felfoghatatlan. És míg volt benne valami örökkévalóan gyermeki, nemigen tudtam elképzelni gyerekek, ahonnan pedig megmaradt kíváncsisága, a tekintetében bujkáló fény, ami gyerekszemekben tűnik fel, a nevetése – és az a könnyedség, amellyel lepillantott minden mélységbe, ahogy a fontos kérdések szélére érkező gyerekek teszik.

És volt ennek a belső harmóniának és integritásnak még egy fontos mozzanata, a szellemét szinte burokként védő zene. Pontosabban: amit és ahogy a zene jelentett számára – mert ezzel mintha felülemelkedne a művészetelmélet sokszor szűkös diszciplínáin. Persze ehhez nem csak fül kellett a hallásra, de főként szellem – a legtágabb értelmű akusztika érzékelésére –, hiszen végső soron odabent állnak össze a mindaddig csak kőszá és heterogén impulzusok – mert elsősorban az ő szellemének volt „abszolút hallása”.

*

„Kedves András!

Elnézéset kérem, hogy eddig nem válaszoltam a leveledre, egyetlen mentségem, hogy már harmadik hete betegeskedem, megszüntethetetlen lázzal és köhögéssel, orvostól orvosig araszolgtatva, megvilágító diagnózis nélkül.”

Visszaszámoltam a gyógyulásig. Hogy ott folytassuk, ahol abbahagytuk. Hogy a diagnózist majd a boncolás fogja „megvilágítani”, elgondolhatatlannak tűnt. Miként ma is felfoghatatlan. Amikor már odafent hallgatja A VARÁZSFUVOLÁ-t – feltehetően mennyei hangszerelésben –, együtt a néhai szerzővel, a szöveggönyv írójával, a legnagyobb énekesek és rendezők előadásában. És ezentúl őt is halljuk A VARÁZSFUVOLÁ-ban – mert talán éppen ez a mű adhat kulcsot ehhez a borzongatóan meghitt mesevilághoz, az isteni naivítás mezébe öltöztetett, keserves tudás megszerzéséhez – ami szellemének és személyiségének talán legbelsőbb titkait őrizte.

Vagy talán nem is mennyei hangszerelésben hallja. Hanem valamivel esendőbbben, hogy teret találjon magának a kifinomult és méltán igényes kritikus. Hogy hinni lehessen egy még jobb, egy még tökéletesebb előadásban. Legyen mire várni, legyen mozgásteret a teljességre vágyásnak. És hadd hallgassák bölcsen szarkasztikus mondatait, áhítattal, az angyalok.

Lakatos Mária

PRÓBAIDŐ

Közös ükapánk az ágostai evangélikus hitvallású, tősgyökeres székely kismemesi családból származó, de 1848-ban nemességéről lemondó Gábor Gerő az 1820-as évek elején, valószínűleg 1822-ben született a Hunyad megyei Bokaj-Alfaluban. Sok munkájába került nagyanyai nagynénémnek, Magyar Elekné Visy Masának, hogy mindezt kényszerűen kinyomozza 1939-ben. Többszöri levélváltás során egy kedves tiszteletes úr végre megírta, hogy „...az 1848 előtti anyakönyvek megsemmisültek. 1848. nov. 20–21-én az algyógyi egyh. község a fellázított többségiek által feldúlott, irattára, anyakönyvei, szent edényei, épületei stb. megsemmisítették, Bocz József nevű papja feleségétől, fiastól legyilkoltattak. Velük együtt Csiki Zsigmond gondnok, Keresztes Efráim iskolatanító s mások, összesen 17 lélek, sorstársai valamennyien annak az 10 000-nek, akik innen felfelé, a Maros mentén, az erdélyi hegyalján áldozatul estek a fellázítottak tomboló dühének... 1888. jún. 10-ről szól a legrégibb anyakönyvi bejegyzés...”

Ükapánk az 1822-es évre emlékezett születési éveként, ez szerepel egyik fennmaradt házasságlevelében is. 1848–49-ben azonban már Pesten élt, mert legénykorában, alig húszévesen, úgy összevezetett nevelőanyjával, Bethlen Mártával, hogy otthagya szülőföldjét, és meg sem állt Pestig. Neve a Gillyén és Gönczi által szerkesztett, 1849-re szóló NEMZETI SZÍNHÁZI ZSEBKÖNYV-ben szerepel először a ruhatári segédek (öltöztetők) között, 1869-ben már ruhatáros főszabó. Amikor 1854-ben először megházasodott, az Öt pacsirta (ma Puskin) utca 15-ben lakott, oda vitte feleségét, Schmitz Erzsébetet, akitől három leánya született: Mária, Katica és Kornélia. Mária (Irma), az én dédanyám, az első színitanoda növendéke lett, és el is végezte azt. Színpadi pályáját Molnár György társulatában, az Alagút bal oldalán épült Budai Népszínházban kezdte, nem sokkal később a Nemzeti Színház tagja lett, de hamarosan férjhez ment Visi (Visy) Imre szabadelvű hírlapíróhoz. Visi a *Nemzet* felelős szerkesztője, műfordító, országgyűlési képviselő és nagy reményű pénzügyi szakember, Jókai, Mikszáth és Hege-dús Sándor jó barátja, de 37 éves korában meghal, két leánykát hagy maga után, Visy Erzsébetet (Bözsit, nagyanyámat, a későbbi Lakatos Artúrnét) és Visy Máriát (Masát, a későbbi Magyar Eleknét). Kornélia (Nelli) drámai szopránként 1888-tól az Operaház szólóénekes, majd Szabadkára (Palicsfürdőre) költözik, ott Farkas ügyvéd feleségeként három gyermek anyja lesz, és – ahogy Balázs Béla NAPLÓ-jából kiderült – kikapós szépasszony, aki persze Balázs Béla csáberejének sem tudott ellenállni. Katica operai kardalos. Finom, egyedül élő hölgy, aki szerint „ha egy úrinő egyedül megy az utcán, mindig vigyen a kezében egy kis csomagot”. Közben azonban Gerő első felesége meghalt, a gyerekeknek anya kellett, így hamarosan feleségül vette Penn? (Böhm?)